

1.

1976. aasta oktoobrist kuni 1979. aastani, kui ma Napolisse elama asusin, hoidusin Lilaga püsivaid suhteid üles soojendamast. Kerge see ei olnud. Ta üritas peaaegu otsekohe jõuliselt taas minu ellu tungida, ning ma väl-tisin teda, talusin teda, kannatasin välja. Ta käitus küll nii, nagu tahaks vaid raskel hetkel minu lähedal olla, kuid sellegipoolest ei suutnud ma unustada põlgust, millega ta oli mind enne kohelnud.

Täna tundub mulle, et kui mind oleks haavanud vaid solvang – sa oled idioot, oli ta mulle telefonis karjunud, kui ma talle Ninost rääkisin, ja ta ei olnud kunagi varem, mitte kunagi, minuga niimoodi rääkinud –, oleksin varsti maha rahunenud. Tegelikult läks mulle solvangust rohkem korda tema vihje Dedele ja Elsale. Mõtle kurjale, mida sa oma lastele teed, hoiatas ta, kuid ma ei pannud seda siis tähele. Aja jooksul omandasid need sõnad aga aina suurema kaalu, ja ma mõtlesin nende peale tihti. Lila ei olnud Dede ja Elsa vastu iialgi pisimatki huvi üles näidanud, kindlasti ei olnud nende nimed tal üldse meeleski. Kui ma telefonis talle mõnest tüdrukute terasest mõtteavaldusest rääkisin, katkestas ta mind kohe, viis jutu mujale. Ja kui ta nendega Marcello Solara majas esimest korda kohtus, piirdus ta hajameelse pilgu ja mõne mittemidagiütleva lausega, pööramata mingit tähelepanu sellele, kui ilusasti nad riides olid, kui kenasti kammitud, kui hästi nad oskasid ennast väljendada, ehkki olid veel nii väikesed. Ometi olin nad teinud mina, mina olin nad üles kasvatanud, nad olid osa minust, tema igiimmusest sõbrannast: ta oleks pidanud mõtlema minu emauhku-sele – ma ei väidagi, et kiindumusest, vaid lihtsast viisakusest. Tema aga ei olnud üritanud isegi pisukest heatahtlikku ironiat, oli näidanud üles ükskõiksust, ja kogu lugu. Alles nüüd – kindlasti armukadedusest, sest ma olin endale saanud Nino – meenusid talle lapsed ja ta tahtis rõhutada, kui halb ema ma olen, sest olles ise õnnelik, olid nemad nüüd õnnetud.

Sellele mõeldes läksin otsekohe närvi. Kas oli Lila muretsenud Gennaro pärast, kui ta Stefano maha jättis, kui ta lapse naabrinaise hoida andis, et vabrikus tööl käia, kui ta poja minu juurde saatis, just nagu tahaks temast lahti saada? Mul olid muidugi omad vead, aga igatahes olin ma parem ema kui Lila.

2.

Seda sorti mõtted muutusid aastate vältel tavaliseks. Nagu oleks Lilast, kes oli Dede ja Elsa kohta poetanud vaid üheainsa salvava märkuse, saanud nende tütrevajadusi kaitsev advokaat, ja mina tundsin kohustust talle näidata, et ta eksib iga kord, kui ma nad iseendale pühendudes hoole- tusse jätsin. See oli siiski vaid rahulolematusest tekkinud hää, sest mida ta tegelikult arvas minu käitumisest kui ema, seda ma ei tea. Ainult Lila oskaks öelda, kas tal on õnnestunud pugeda sellesse hiigelpikka sõnade jadasse, et minu teksti parandada, oskuslikult puuduolevaid seoseid lisada, märkamatu eemaldada teisi, rääkida minust rohkem, kui ma ise tahak- sin, rohkem, kui ma ise suudaksin öelda. Ma ihkan tema sekkumist, olen sellele lootnud juba päris algusest peale, kui ma hakkasin meie lugu kirja panema, kuid nüüd pean ma minema lõpuni, enne kui kõik need lehe- küljed üle kontrollin. Kui ma seda praegu teen, jääksin kindla peale jänni. Olen liiga kaua kirjutanud ja olen väsinud, aina raskemaks läheb hoida jutulõnga pingul aastate, väikeste ja suurte sündmuste, meeolude kaoses. Seetõttu ma kas libisen üle omaenda tegemistest, et tabada Lila ja kõik need segadused, mida ta endaga kaasa toob, või – mis veel hullem – lasen end kaasa haarata omaenda elu juhtumistest, ainult seepärast, et neid on lihtsam paberile paisata. Seda teelahet pean siiski vältima. Ma ei tohi minna mööda esimest rada, kus – kuna juba meie läbikäimise loomus näeb ette, et ma jõuan Lilani ainult läbi enda – ma leian ise kõrvale astudes eest üha vähem jälgi temast. Teist rada ei tohiks ma samuti valida. Sel juhul pajataksin pikalt ja laialt omaenda kogemustest, mis temale muidugi meelepärane oleks. Lase käia – ütleks ta mulle –, anna meile teada, mis käänaku sinu elu tegi, minu oma ei lähe kellelegi korda, tunnista, et see

ei huvita isegi sind. Ja ta teeks järelduse: mina olen kritseldus kritseldusel, sinu raamatutele täiesti sobimatu; viska mind kõrvale, Lenù, kustutatust ju ei kirjutata.

Mida siis teha? Taas kord tõdeda, et õigus on temal? Tunnistada, et olla täiskasvanu tähendab ennast mitte enam näidata, õppida varjuma, kuni lõpliku kadumiseni? Tunnistada, et aastate kulgedes tean ma Lilast üha vähem?

Tänaasel hommikul peletan väsimuse eemale ja istun uuesti laua taha. Nüüd, kus ma lähenen meie loo kõige valusamale osale, püüan paberi peal leida enda ja tema vahel tasakaalu, mida ma elus ei suutnud leida isegi minu ja iseenda vahel.

3.

Montpellier' päevadest mäletan kõike peale linna, ma nagu ei olekski seal kunagi käinud. Väljaspool hotelli, väljaspool hiigelsuurt saali, kus Nino konverents aset leidis, näen täna ainult tuulist sügist ja valgetele pilvedele toetuvat sinist taevast. Kuid ometi on see kohanimi, Montpellier, jäänud mitmel põhjusel mu mällu kui sümbol põgenemisest. Olin juba ühe korra Itaaliast eemal olnud, Francoga Pariisis, ja ma olin olnud omaenda julgusest üliras erutuses. Tõllal oli mul tunne, et minu maailmaks oli ja saab alati olema meie vana naabruskond, Napoli, ja kõik muu oli kui põgus väljasõit, mille erilises õhustikus võisin ma end ette kujutada sellisena, nagu ma tegelikkuses kunagi ei oleks võinud kujuneda. Ehkki Montpellier ei olnud kaugeltki nii põnev kui Pariis, jättis see siiski mulje, nagu oleksid minu piirid purunenud ja ma ise avaramaks muutunud. Selge ja lihtne tõsiasi, et ma selles paigas viibisin, oli mu silmis piisavaks tõendiks, et meie linnajagu, Napoli, Pisa, Firenze, Milano ja terve Itaalia moodustasid maailmast vaid väikesed killud ja et nende kildudega ei pruukinud ma enam rahul olla. Montpellier's tajusin, kui piiratud on mu vaated, keel, milles end väljendasin ja mida olin kirjutamisel kasutanud. Montpellier's näis olevat täiesti selge, kui piirav võis kolmekümne kahe aastasena olla abielunaine ja ema. Kõigi nende armastusest tulvil päevade ajal tundsin end esimest

korda vabana aastatega kuhjunud kohustustest – nendest, mis seostusid minu päritoluga, nendest, mis kaasnesid eduka õpitööga, ja nendest, mis tulenesid tehtud eluvalikutest, eriti abielus. Seal adusin ka esmakordselt põhjusi, miks olin nii väga rõõmustanud, kui mu esimene raamat teistesse keeltesse tõlgiti, ja põhjusi, miks olin nõrдинud, et olin väljaspool Itaaliat leidnud vähe lugejaid. Oli vaimustav ületada piire, lasta end kanda teistesse kultuuridesse, avastada ajutusis seal, mida olin pidanud lõplikuks. Tõsiasja, et Lila ei olnud kunagi Napolist väljas käinud, oli peljanud isegi San Giovanni a Teduccio, olin ma enne pidanud tema vaieldavaks valikuks, mida ta, nagu ikka, oskas näidata kui mingit eelist –, siis nüüd näis see mulle vaid vaimse piiratusena. Ma reageerisin, nagu reageeritakse kellegi puhul, kes on sind solvanud enam-vähem samade sõnadega. *Sa hindasid mind valesti? Ei, mu kallid, hoopis mina hindasin sind valesti: sina veedad oma ülejäänud elu mööda peatänavat sõitvaid veoautosid vahtides.*

Päevad möödusid lennates. Konverentsi organiseerijad olid Ninole hotellis kinni pannud üheinimesetoa, ning kuna ma olin otsustanud temaga kaasa minna alles viimasel minutil, ei saanud seda enam kaheinimesetoaks ümber vahetada. Elasime seetõttu eraldi tubades, kuid igal õhtul käisin duši all, seadsin end ööks valmis ja siis läksin pisut põksuva südamega tema tuppa. Magasime koos, tihedalt teineteise kaisus, justkui kartes, et mingi kuri jõud võib meid unes lahku ajada. Hommikul lasime söögi voodisse tuua, nautisime luksust, mida olin näinud ainult filmides, naersime palju, olime õnnelikud. Päeval läksin koos Ninoga hiigelsuurde konverentsisaali, ja ehkki esinejad lugesid oma lõputuid lehekülgi ette üksluisel toonil, erutas mind temaga lihtsalt seal olla, isusin tema kõrval, kuid ei seganud teda. Nino kuulas ettekandeid tähelepanelikult, tegi märkmeid ning sosistas mulle aeg-ajalt kõrva iroonilisi kommentaare ja armusõnu. Lõuna- ja õhtusöögi ajal vestlesime teadlastega kogu maailmast, võõrad nimed, võõrad keeled. Muidugi istusid tähtsamad osalejad omaette lauas, meie jagasime suurt lauda koos nooremate teaduritega. Mind hämmastas Nino paindlikkus, nii konverentsil kui ka restoranis. Kui väga ta erines kunagisest üliõpilasest, nii nagu ka noorukist, kes oli peaaegu kümme aastat tagasi Milano raamatupoes minu kaitseks välja astunud. Tä oli loobunud poleemisest toonist, ületas akadeemilisi barjääre taktitundeliselt,

sõlmis suhteid tõsisel ja samas võluval moel. Ta vestles sujuvalt, kord inglise keeles (suurepärane), kord prantsuse keeles (hea), toetudes oma vanale kiindumusele arvudesse ja tõhususse. Olin uhke, sest temast peeti lugu. Mõne tunniga meeldis ta juba kõigile, teda kutsuti ühte ja teise kohta.

Ainult ühel korral muutus ta järsult, see oli õhtul enne päeva, kui ta pidi ettekande pidama. Ta oli tõrjuv ja ebaviisakas, ärevusest haardatud. Ta asus maha tegema teksti, mille oli valmis kirjutanud, korrutas, et kirjutamine ei lähe tal nii kergelt nagu minul, oli vihane, et tal ei olnud jätkunud aega paremat tööd teha. Tundsin end süüdlasena – kas olid meie keerulised armuasjad teda seganud? – ja püüdsin seda heaks teha, embasin teda, suudlesin, panin ta oma lehekülgi mulle ette lugema. Ta lugeski, ja tema ehmunud koolipoisi olek liigutas mind. Ettekanne tundus mulle niisama igav kui need, mida olin suures konverentsisaalis kuulnud, kuid ma kiitsin teda taevani ning ta rahunes. Järgmisel hommikul esines ta kätteõpitud soojusega, talle aplodeeriti. Õhtul kutsus üks tähtis akadeemik, ameeriklane, Nino oma lauda. Mina jäin üksi, kuid see mind ei häirinud. Kui Nino oli kohal, ei rääkinud ma kellegagi, nüüd aga olin sunnitud käiku laskma oma viletsa prantsuse keele ja sõbrunesin ühe paariga Pariisist. Nad meeldisid mulle, sest avastasin üsna pea, et nende olukord ei erinenud eriti meie omast. Mõlema arvates oli perekond kui institutsioon lüüdatav, mõlemad olid jätnud valulikul maha oma kaasa ja lapsed, mõlemad näisid olevat õnnelikud. Umbes viiekümnesel Augustinil oli punetav nägu, elavad taevasinised silmad, kohevad heledad vuntsid. Colombe'il, kes oli napilt üle kolmekümne nagu mina ise, olid väga lühikeseks lõigatud süsimustad juuksed, pisikesse näkku teravalt toonitatud silmad ja huuled, vaimustav elegants. Rääkisin peamiselt Colombe'iga, kellel oli kodus seitsmeaastane laps.

„Mõne kuu pärast,” ütlesin ma, „saab minu vanem laps seitse täis, aga käib juba teises klassis, sest on nii tubli.”

„Minu poeg on väga taibukas ja suure kujutlusvõimega.”

„Kuidas ta lahkuminekut talus?”

„Hästi.”

„Ei kannatanud siis üldse?”

„Lapsed ei ole nii jäigad nagu meie, nad on paindlikud.”

Ta muudkui rääkis lapsepõlve paindlikkusest, mis näis teda kuidagi rahustavat. Ta lisas: tänapäeva maailmas on üsna tavaline, et vanemad lahutavad, ja lapsed teavad, et see on võimalik. Hakkasin just ütleva, et ma ei tunne ühtegi lahkuläinud naist, välja arvatud üks sõbranna, kui ta äkitselt tooni muutis ning asus oma poja üle kurtma: ta on tark, aga aeglane, hüüatas naine, koolis ei kuulavat sõna. Olin rabatud sellest, kuidas ta nüüd rääkis, ilma õrnuseta, kibestunult, nagu tahaks poeg talle oma käitumisega meelehärmi valmistada, ja see tegi mind murelikuks. Augustin pani seda ilmselt tähele, sest ta segas vahele, hakkas kiitleva *oma* poega-dega, üks oli neliteist ja teine kaheksateist, ütles naljatades, kuidas poisid naistele meeldivad, nii noortele kui ka vanadele. Kui Nino minu juurde tagasi tuli, hakkasid mehed – eriti Augustin – esinejaid arvustama. Pisut tehtud lõbususega lõi Colombe kohe sekka. Õelus tekitas peagi nende vahel hea läbisaamise. Augustin rääkis ja jõi terve õhtu rohkesti, tema kaaslane naeris iga kord, kui Ninol õnnestus sõna sekka saada. Nad panid ette, et me sõidaksime nende autoga kõik koos Pariisi.

Jutt lastest ja nende pakkumine, millele me ei vastanud ei jaatavalt ega eitavalt, tõi mind maa peale tagasi. Kuni selle hetkeni olid Dede ja Elsa, nagu ka Pietro, mul pidevalt meeles mõlkunud, kuid justkui mingis paralleeluniversumis, tardunud laua ääres Firenze köögis või istumas teleka ees või voodis. Äkitselt hakkasid minu ja nende maailm uuesti suhtlema. Mulle jõudis pärale, et Montpellier' päevad saavad varsti läbi, et Nino ja mina läheme paratamatult oma koju, et peame seisma silmitsi oma abielukriisidega, mina Firenzes, tema Napolis. Laste kehad ühinesid taas minu kehaga, tajusin puudet ägedalt. Viis päeva ei olnud ma nendest midagi teadnud, ja kui see mulle pärale jõudis, hakkas mul sees keerama, igatsesin neid meeletult. Ma ei kartnud tulevikku, mida möödapääsmatult täidab nüüd Nino, vaid tunde, mis saabuvad homme, ülehomme. Ma ei suutnud vastu panna, ja ehkki oli peaaegu südaöö – see ei loe, ütlesin endale, Pietro on alati üleval –, püüdsin helistada.

See nõudis parasjagu vaeva, kuid lõpuks läks kõne läbi. Halloo, ütlesin. Halloo, kordasin ma. Teadsin, et teises otsas on Pietro, kutsusin teda nimepidi: Pietro, siin Elena, kuidas lastel läheb. Ühendus katkes. Ootasin

mõne minuti, siis palusin keskjaamal uuesti helistada. Olin täis otsustavust jätkata terve öö, kuid seekord Pietro vastas.

„Mida sa tahad?”

„Räägi mulle lastest.”

„Nad magavad.”

„Muidugi, aga kuidas nendega on?”

„Mis see sulle korda läheb?”

„Nad on minu tütrede.”

„Sa jätsid nad maha, nad ei taha enam sinu tütrede olla.”

„Kas nad ütlesid seda sulle?”

„Nad ütlesid minu emale.”

„Sa kutsusid Adele sinna?”

„Jah.”

„Ütle lastele, et ma tulen paari päeva pärast.”

„Ei, ära parem tule. Mina, lapsed ega ka minu ema ei taha sind enam näha.”

4.

Ma nutsin, siis rahunesin maha ja läksin Nino juurde. Ma tahtsin jutustada talle telefonikõnest, tahtsin, et ta mind lohutaks. Olin just uksele koputamas, kui kuulsin teda kellegagi rääkimas. Lõin kõhklema. Tal oli telefonikõne pooleli, ma ei saanud aru, mida ta ütleb, ega sedagi, mis keeles ta räägib, kuid arvasin kohe, et toru otsas on tema naine. Kas see juhtus igal õhtul? Kui mina läksin oma tuppa, et ennast ööks valmis panna, kas helistas ta siis Eleonorele? Kas nad otsisid moodust, kuidas ilma tülideta lahku minna? Või mõtlesid ära leppida, ja kui Montpellier' vahejuhtum läbi saab, võtab naine Nino tagasi?

Otsustasin siiski koputada. Nino vakatas, sugenes vaikus, seejärel asus uuesti rääkima, kuid vaiksemalt. Ma läksin närvi, koputasin veel kord, midagi ei juhtunud. Pidin koputama kolmandat korda, kõvasti, enne kui ta ukse avas. Kui ta oli ukse lahti teinud, kargasin talle kohe turja, süüdistasin teda, et ta varjab mind oma naise eest, karjusin, et helistasin

Pietrole, et minu mees ei taha mind enam laste juurde lasta, et mul on terve elu kaalul, tema aga kudrutab telefonis Eleonoraga. Tülitsetime terve hirmsa öö, püüdsime kuidagi ära leppida. Nino üritas mind igal moel maha rahustada: naeris närviliselt, kurjustas Pietroga, kes oli minuga nii käitunud, suudles mind, ma tõukasin ta eemale, ta pomises, et ma olen hull. Kui palju ma ka peale ei käinud, keeldus ta tunnistamast, et oli rääkinud oma naisega, vandus koguni oma poja nimel, et pole pärast Napolist lahkumist naisest midagi kuulnud.

„Kellele sa siis helistasid?”

„Ühele kolleegile meie hotellis.”

„Südaöösel?”

„Südaöösel.”

„Valetad.”

„Ei valeta.”

Keeldusin tükk aega temaga armatsemast, ma ei suutnud, kartsin, et ta ei armasta mind enam. Lõpuks andsin järele, et mitte arvata, nagu oleks meie vahel kõik juba läbi.

Esimest korda meie viis päeva kestnud kooselu jooksul ärkasin järgmisel hommikul halvas tujus. Pidime lahkuma, konverents oli kohe läbi saamas. Kuid ma ei tahtnud, et Montpellier jääks vaid väikeseks vahepausiks, ma kartsin koju minna, kartsin Nino kojuminekut, kartsin lapsi igaveseks kaotada. Kui Augustin ja Colombe panid taas ette koos nendega Pariisi sõita ja lubasid meile koguni öömaja anda, pöördusin Nino poole lootuses, et temagi ei taha muud kui võimalust meie aega pikendada, ärasõitu edasi lükata. Tema aga raputas tusaselt pead, ütles: see on võimatu, me peame Itaaliasse tagasi minema, ja ta rääkis lennukitest, piletitest, rongidest, rahast. Ma olin ülitundlikus seisundis, tundsin pettumust ja kibestumust. Ma olin õigesti aru saanud, mõtlesin ma, ta valetas mulle, tema suhted naisega ei olnud jäädavalt purunenud. Nino oli temaga rääkinud igal õhtul, oli töötanud pärast konverentsi koju tagasi minna, ei tahtnud seda isegi paari päeva võrra edasi lükata. Ja mina?

Meenus kirjastaja Nanterre'is ja mu lühike uurimislugu meeste poolt välja mõeldud naistest. Selle hetkeni ei olnud ma iseendast rääkinud kellegagi,

ka mitte Ninoga. Olin olnud naeratav, kuid enamasti tumm naine, kes magab hiilgava Napoli professoriga, alailma tolle külge kleepuv naine, pühendunud tema vajadustele, tema mõtetele. Nüüd laususin tehtud lõbususega: see on Nino, kes peab tagasi pöörduma, mul on kokkusaamine Nanterre'is; kohe on ilmumas üks minu kirjutis – võib-olla ongi juba ilmunud –, poolenisti uurimustöö, poolenisti jutustus; tulen vist teiega kaasa, hüppan ainult kirjastusest läbi. Nad vahtisid mind, nagu näeksid mind alles esimest korda, ja küsisid minu töö kohta. Ütlesin neile ja tuli välja, et Colombe tunneb hästi naist, kes juhib seda väikest, ent nagu selgus, lugupeetud kirjastust. Lasin keelepaelad valla, rääkisin võib-olla liigse õhinaga ja liialdasin oma kirjandusliku karjääriga. Ma ei teinud seda aga mitte nende kahe prantslase, vaid Nino pärast. Tahtsin talle meelde tuletada, et mul on oma rahuldust pakkuv elu, et kui ma suutsin maha jätta oma lapsed ja Pietro, saan hakkama ka ilma temata, ja mitte nädala, mitte kümne päeva pärast, vaid otsekohe.

Nino kuulas tõsiselt ja pöördus siis Augustini ja Colombe'i poole: olgu, kui teile tõesti tüli ei tee, tuleksime teiega kaasa. Aga kui me omavahele jääme, pidas ta mulle maha toonilt närveldava ja sisult tulise kõne, mille mõte oli see, et ma peaksin teda usaldama, et ehkki meie olukord oli keeruline, suudame selle kindlasti ära lahendada, selleks aga peame koju tagasi minema, me ei tohiks põgeneda Montpellier'st Pariisi ja sealt kes teab millisesse linna edasi, on vaja oma kaasade ette ilmuda ning siis koos elama asuda. Korruga tajusin, et ta pole mitte ainult mõistlik, vaid ka siiras. Sattusin segadusse, embasin teda, andsin talle vaikselt õiguse. Sellegipoolest sõitsime Pariisi, sest ma ihkasin veel vaid paari päeva.

5.

Teekond oli pikk, puhus tugev tuul, ajuti sadas. Maastik oli kui roostekarva koorik, kuid aeg-ajalt taevas rebenes ja kõik lõi särama, hakkas sadama. Hoidsin ennast Nino ligi ja jäin aeg-ajalt tema õla najal tukkuma, hakkasin taas mõnuga tajuma, et olen oma piire ületanud. Mulle meeldis võõras keel, mis autos kajas, mulle meeldis, et olin teel raamatu poole, mille

olin kirjutanud itaalia keeles ning mis nüüd tänu Mariarosale ühes teises keeles ilmavalgust näeb. Missugune ainulaadne tõsiasi, mis vapustavaid asju minuga juhtus. Too raamatuke oli kui kivi, mille olin ettearvamatus suunas lendu paisanud kiirusel, mida ei saanud võrrelda hooga, millega Lila ja mina olime lapsepõlves lennutanud kive poistekampade pihta.

Teekond aga ei sujunud alati hästi, vahetevahel jäin kurvaks. Pealegi märkasin üsna pea, et Nino kasutab Colombe'iga rääkides teistsugust tooni kui Augustini puhul, lisaks puudutas ta liiga tihti sõrmeotstega naise õlga. Tasapisi mu pahameel kasvas, sest need kaks said läbi üha paremini. Pariisi jõudes olid nende suhted ülihead, nad aina lobisesid, Colombe naeris tihti ja kohendas hooletu liigutusega juukseid.

Augustin elas ilusas korteris Saint-Martini kanali ääres ja Colombe oli sinna hiljuti sisse kolinud. Nad näitasid meile meie toa kätte, kuid ei lasknud meil ikka veel magama minna. Mulle jäi mulje, et nad kartsid omavahel jääda, nende jutt ei lõppenud otsa. Olin väsinud ja pahur; see olin olnud mina, kes tahtis Pariisi sõita, nüüd aga tundus tobe viibida selles majas, võõraste seas, koos Ninoga, kes ei pööranud mulle mingit tähelepanu, kaugel oma lastest. Oma toas olles küsisin temalt:

„Sulle meeldib Colombe?”

„Ta on tore.”

„Ma küsisin, kas ta meeldib sulle.”

„Tahad tüli kiskuda?”

„Ei.”

„Mõtlesid isegi: kuidas saaks Colombe mulle meeldida, kui ma armastan sind?”

Ma ehmusin, kui ta kasutas kas või natukegi teravamalt tooni, sest siis oli karta, et meie vahel ei ole kõik korras. Ta on lihtsalt kena igaühe vastu, kes on olnud kena meie vastu, ütlesin endale, ning vajusin unne. Magasin halvasti. Mingil hetkel tekkis mul tunne, et olen voodis üksinda, püüdsin ärgata, kuid mind kisti tagasi unne. Virgusin uuesti mõni aeg hiljem. Nino seisis pimedas, või nii see vähemalt mulle tundus. Maga, ütles ta. Uinusin uuesti.

Järgmisel päeval viisid meie võõrustajad meid Nanterre'i. Nino viskas terve tee Colombe'iga nalja, rääkis vihjelisel moel. Kuidas ma saan Ninoga

elada, kui pean tal kogu aeg silma peal hoidma? Kui me pärale jõudsim, oli ta võluv ja võrgutav nii Mariarosa sõbranna, kirjastuse omaniku, kui ka tolle töökaaslasega – üks oli umbes neljakümnene ja teine kuuekümnene, mõlemad kaugel Augustini elukaaslase sarmist –, ja ma tõmbasin kergendunult hinge. See pole petmine, järeldasin ma, ta on kõikide naistega ühesugune. Lõpuks tundsin end taas hästi.

Kaks naist võtsid mind südamlikult vastu, küsisid Mariarosa järele. Ma kuulsin, et minu töö on äsja raamatupoodidesse jõudnud, kuid juba pälvinud paar arvustust. Vanem naine näitas neid mulle, olles ise ka üllatunud, kui hästi minust kirjutati, ning muudkui korrutas seda Colombe'ile, Augustinile ja Ninole. Ta luges artikleid ette, paar rida siit, paar teisest kohast. Retsensendid olid naised – mina ei olnud neist midagi kuulnud, aga Colombe ja kaks naist olid –, kes kiitsid raamatut taevani. Oleksin pidanud rõõmustama; eelmisel päeval olin olnud sunnitud ise ennast ülistama, nüüd ei olnud seda enam vaja teha. Sellegipoolest tundsin, et ma ei võta tuld. Sest ajast alates, kui ma armastasin Ninot ja tema armastas mind, näis see armastus muutvat kõik hea, mis minuga praegu ja edaspidi juhtub, ei millekski enamaks kui meeldivaks teisejärguliseks kogemuseks. Väljendasin rahulolu vaoshoitult ja andsin loiu nõusoleku kirjastajate plaanile asuda raamatut esitlema. Te peate varsti tagasi tulema, hüüatas vanem naine, me soovime seda väga. Noorem lisas: Mariarosa rääkis meile teie abielukriisist, loodetavasti saate sellest liigse valuta üle.

Nii leidsingi, et uudis minu ja Pietro lahkuminekest ei olnud teada mitte üksnes Adelele, vaid oli jõudnud ka Milanosse ja koguni Prantsusmaale. Ongi parem, mõtlesin ma, nii on lihtsam lahusolek jäädavaks teha. Ütlesin endale: võtan selle, mis kuulub mulle, ma ei tohi elada Nino kaotamise hirmus, ma ei tohi muretseda Dede ja Elsa pärast. Mul veab, ta armastab mind igavesti, minu tütreid on minu tütreid, küll kõik laabub.

6.

Jõudsim tagasi Rooma. Töötasime teineteisele kõike, muudkui töötasime. Seejärel sõitis Nino Napolisse ja mina Firenzeesse.

Astusin koju sisse peaaegu kikivarvul, kindlas veendumuses, et mind ootab ees mu elu üks raskemaid katsumusi. Lapsed aga tervitasid mind pisut kõhkleva rõõmuga ning käisid mul igal pool sabas – mitte ainult Elsa, vaid ka Dede –, nagu kardaksid nad, et kui nad mu silmist lasevad, võin uuesti ära kaduda; Adele oli viisakas ega maininud kordagi olukorda, mis ta meie juurde oli toonud; näost lubivalge Pietro andis vaid üle paberilehe, kuhu olid märgitud mulle saabunud telefonikõned (torkas silma Lila nimi, kes oli helistanud vähemalt neli korda), pomises, et peab tööle minema, ja kaks tundi hiljem oli ta läinud, ilma et oleks isegi ema või lastega hüvasti jätnud.

Kulus mitu päeva, enne kui Adele oma arvamuse selgelt välja ütles: ta tahab, et ma iseenda ja oma mehe juurde tagasi tuleksin. Kulus aga mitu nädalat tema veenmiseks, et ma ei taha teha ei ühte ega teist. Kogu selle aja jooksul ei tõstnud ta kordagi häält, ei kaotanud kordagi enesevalitsust, ei ironiseerinud kordagi minu sagedaste pikkade telefonivestluste üle Ninoga. Teda huvitasid rohkem kahe Nanterre'i sinjooa telefonikõned, mis andsid aru raamatu edenemisest ja kohtumiste kavast, mis viiks mind turneele mööda Prantsusmaad. Adelet ei üllatanud Prantsuse lehtedes ilmunud positiivsed arvustused, tema meelest pälvib raamat samasugust tähelepanu ka Itaalias, et meie päevalehtedes saaks minna veelgi paremini. Üldiselt kiitis ta pidevalt minu intelligentsust, minu haritust, minu julgust ega üritanud vähimalgi määral kaitsta oma poega, keda polnud peaaegu kunagi kodus.

Ma ei uskunud, et Pietrol on mingeid töökohustusi väljaspool Firenzet. Arvasin kohe, vihaselt ja pisut põlglikult, et ta on meie kriisile lahenduse leidmise veeretanud oma ema kaela ning redutab ise kuskil oma lõputut raamatut kirjutades. Ükskord ei suutnud ma end pidada ja ütlesin Adelele:

„Sinu pojaga koos elada ei olnud just kerge.”

„Pole olemast meest, kellega see ei oleks raske.”

„Usu mind, temaga on olnud eriti raske.”

„Arvad, et Ninoga läheb paremini?”

„Jah.”

„Minu andmete järgi liiguvad tema kohta Milanos väga vastikud jutud.”

„Mind ei huvita Milano kuulujutud. Olen teda armastanud kaks aastakümnet, nii et mingi klatš mulle korda ei lähe. Ma tunnen teda paremini kui keegi teine.”

„Sulle nii meeldib öelda, et sa armastad teda.”

„Miks ei peaks see mulle meeldima?”

„Sul on õigus, ja miks? Mina eksisin: armastus on pime.”

Sellest ajast peale me Ninot enam ei maininud. Ja kui ma tüdrukud ämma hooleks jätsin, et Napolisse kiirustada, et kergitanud ta kulmugi. Ta ei kergitanud kulmu ka siis, kui ma seletasin, et Napolist tagasi tulles pean kohe nädalaks ajaks Prantsusmaale sõitma. Ta lihtsalt küsis, hääles kerge iroonia:

„Kas sa jõulude ajal oled siin? Koos lastega?”

Küsimus peaaegu solvas mind, ma vastasin:

„Muidugi olen.”

Täitsin kohvri peamiselt peenemat sorti aluspesu ja rõivastega. Dede ja Elsa, kes ei pärinud kordagi oma isa järele, ehkki nad ei olnud teda tükk aega näinud, läksid minu järjekordsest lahkumisest kuuldes täiesti endast välja. Dede karjus mulle sõnu, mis ei olnud kindlasti mitte tema sõnad: mine, kao siit, sa oled kole ja vastik. Vaatasin Adele poole lootuses, et ta kutsub Dede mängima ja juhib tüdruku tähelepanu kõrvale, kuid ta ei teinud midagi. Kui lapsed nägid mind ukse poole minemas, puhkesid nad nutma. Elsa alustas, karjus: ma tahan sinuga kaasa tulla. Dede pidas vastu, tahtis mulle näidata oma ükskõiksust, võib-olla koguni põlgust, aga siis andis alla ja ahastas rohkemgi kui öde. Ma pidin end nende haardest lahti rebima, nad klammerdusid mu mantli külge, tahtsid, et ma kohvri maha paneksin. Nende nutt kostis veel tänavalegi.

Reis Napolisse tundus mulle tohutult pikk. Linna lähenedes vaatasin aknast välja. Mida enam rong hoogu maha võttis ja linnakeskkonda sisen-nes, seda rohkem haaras mind närviline rahutus. Nägin rööbaste lähedal koledat äärelinna väikeste hallide kortermajadega, elektriposte, signalisatsioonitulesid, kivipiirdeid. Kui rong jaama jõudis, tundus mulle, et Napoli, millega ma olin seotud, Napoli, kuhu ma olin tagasi pöördumas, väljendub nüüd vaid Ninos. Ma teadsin, et tema olukord on kehvem kui minul. Eleonora oli ta majast välja visanud, ka tema jaoks oli kõik muutunud ajutiseks. Ta oli mõned nädalad peatunud ühe ülikooli kolleegi juures, kes elas paari sammu kaugusel Duomost. Kuhu ta mu viib, mida me teeme? Ja mis otsuseid me üldse vastu võtame, seda enam et meil ei olnud õrna aimugi, kuidas oma olukorda lahendada? Ainus kindel asi oli see, et ma

põlesin ihast, ma ei jõudnud ära oodata, millal teda näen. Astusin rongist välja hirmuga, et miski on takistanud tal mulle vastu tulemast. Aga ta oli seal: pikka kasvu, tõusis ta reisijatesummas kergesti esile.

See rahustas mind, ja veelgi enam rahustas mind see, et Nino oli võtnud ühes Mergellina väikeses hotellis toa, seega ei olnud tal mingit kavatsust mind oma sõbra majas varjata. Olime armastusest sõgedad, aeg lendas. Õhtuti jalutasime tihedalt teineteise külge liibunult mererannas, Nino pani mulle käe ümber õlgade, iga natukese aja tagant kummardus ja suudles mind. Püüdsin teda igati veenda, et ta minuga koos Prantsusmaale tuleks. Ta kõhkles, siis taandus, tuues ettekäandeks töö ülikoolis. Ta ei rääkinud midagi Eleonorast ega Albertinost, justkui võiks nende mainiminegi rikkuda meie koosolemise rõõmu. Mina seevastu jutustasin tüdrukute meeleheitest ja soovisin, et me leiaksime võimalikult kiiresti mingi lahenduse. Tajusin tema närvilisust, olin tundlik väikseimagi pinge osas, kartsin, et ta võib mulle iga hetk öelda: ma ei suuda seda teha, lähen koju tagasi. Aga ma eksisin. Kui me läksime õhtust sööma, rääkis ta ära, milles probleem seisneb. Korraga tõsiseks minnes andis ta teada, et tal on ebameeldiv uudis.

„Eks lase kuulda,“ ütlesin ma.

„Täna hommikul helistas Lina.“

„Ah nii.“

„Ta tahab meid näha.“

7.

Õhtu oli untsus. Nino väitel oli see minu ämm, kes oli Lilale teada andnud, et ma olen Napolis. Nino rääkis kohmetult, hoolega sõnu valides, rõhutas tähtsamaid punkte: Lilal ei olnud minu aadressi; ta küsis minu õelt minu kolleegi kodust numbrit; ta helistas natuke aega enne, kui hakkasin sulle rongi peale vastu tulema; ma ei öelnud sulle kohe, sest ei tahtnud sind vihale ajada ja päeva ära rikkuda. Nino lõpetas masendunult:

„Sa ju tead, missugune ta on, ma ei saanud talle ära öelda. Saame temaga kokku homme hommikul kell üksteist, ta ootab meid Piazza Amedeo metroojaama juures.“

Ma ei suutnud ennast vaos hoida:

„Mis ajast te jälle suhtlete? Olete juba kokku saanud?”

„Mis sa ajad? Muidugi mitte.”

„Ma ei usu sind.”

„Elena, ma vannun, et ei ole pärast 1963. aastat Linast midagi kuulnud ega teda näinud.”

„Sa tead, et laps ei ole sinu oma?”

„Ta ütles mulle täna hommikul.”

„Järelikult rääkisite kaua ja intiimsetel teemadel.”

„Lina oli see, kas lapsest juttu tegi.”

„Ja kas sinul ei ole kogu selle aja jooksul kordagi tahtmist tulnud poisi kohta midagi teada saada?”

„See on minu probleem, pole mõtet seda praegu arutada.”

„Sinu probleemid on nüüd ka minu omad. Meil on väga palju rääkida, aega on vähe ja ma ei jätnud oma lapsi maha, et seda Lina peale raisata. Mis sul arus oli selle kohtumisega nõus olla?”

„Arvasin, et see meeldib sulle. Siin on muide telefon – eks helista oma sõbrannale ja ütle, et meil on tegemist, sul pole kohtumiseks aega.”

Korraga kaotas Nino kannatuse, mina vaikisin. Jah, ma teadsin, mis-sugune Lila on. Kui ma Firenzesse tagasi tulin, helistas ta tihti, mul oli aga muulegi mõelda ja ma mitte ainult ei visanud toru hargile, vaid palusin Adelel öelda – kui tema juhtus kõnet vastu võtma –, et mind pole kodus. Lila aga ei jätnud järele. Ilmselt sai ta Adele käest teada, et ma olen Napolis, ilmselt arvas ta ära, et meie linnaossa ma ei lähe, ilmselt oli talle selge, et minuga kohtumiseks tuleb tal üles otsida Nino. Mis halba siin on? Ja mida ma õieti ootasin? Ma ju teadsin, et Nino oli armastanud Lilat ja Lila teda. Mis siis sellest? Kõik see juhtus ammu aega tagasi ja armukadedust tunda oleks kohatu. Silitasin tasakesi Nino kätt, pomisesin: olgu, homme läheme Piazza Amedeole.

Me sõime, ja Nino rääkis pikalt meie tulevikust. Ta pani mind lubama, et kohe pärast Prantsusmaalt naasmist nõuaksin ma lahkuminekut. Ta ise olevat juba ühendust võtnud ühe tuttava advokaadiga, ning ehkki kõik on väga keeruline ja Eleonora ja tema vanemad teeivad elu põrguks, on ta otsustanud asjaga lõpuni minna. Sa tead ju, ütles ta, et Napolis on need

asjad palju raskemad: tagurliku mõtteviisi ja matslike kommete poolest ei jää minu naise vanemad maha ei sinu ega minu omadest, olgugi et neil on raha ja tähtsad töökohad. Nagu tahaks ta veel paremini selgitada, asus ta kiitma minu mehe sugulasi. Kahjuks, hüüatas ta, ei ole mul tegemist lugupeetud inimestega, nagu on Airota, kellel olevat suured kultuuri-traditsioonid, imetlusväärne viisakus.

Ma kuulasin teda, kuid nüüd oli meie vahel Lila, meie lauas, ning ma ei suutnud teda minema peletada. Kui Nino rääkis, meenus mulle, missugusesse ohtu Lila oli ennast seadnud lihtsalt selleks, et olla koos Ninoga, ei olnud hoolinud sellest, mida võib talle teha Stefano või vend või Michele Solara. Viide vanematele kandis mind hetkeks tagasi Ischiale, õhtusse Maronti rannas – Lila Ninoga Forios, mina niiskel liival Donatoga –, ning ma tundsin õudu. See on saladus, mõtlesin ma, mida ma ei saa Ninole mitte kunagi avaldada. Kui palju sõnu jääb välja ütlemata ka kahe inimese vahel, kes teineteist armastavad, ja kuidas kasvab oht, et keegi teine need välja ütleb ja armastuse hävitab. Nino isa ja mina, Nino ja Lila. Ma surusin vastikustunde maha, mainisin Pietrot, kuidas ta kannatab. Nino ägestus, nüüd oli tema kord armukadedust tunda, püüdsin teda rahustada.

Ta tahtis kindlaid lahkuminekuid ja otsustavat lõppu, mida tahtsin minagi, need näisid uue elu alustamiseks hädavajalikud. Arutasime, millal ja kus. Töö sidus Nino paratamatult Napoliga, lapsed sidusid mind Firenzega.

„Tule siia elama,” ütles Nino äkitselt, „koli nii ruttu, kui saad.”

„Võimatu, Pietro peab saama lapsi näha.”

„Tehke kordamööda: kord viid sina nad tema juurde, järgmine kord tuleb ta ise siia.”

„Ta ei jää nõusse.”

„Küll ta jääb.”

Õhtu jätkus samas vaimus. Mida rohkem me küsimusega tegelesime, seda keerulisemaks see läks; mida rohkem me oma kooselu ette kujutasime – iga päev, iga öö –, seda rohkem me seda ihkasime ja raskused haihtusid. Tühjas restoranis ajasid kelnerid omavahel vaikselt juttu, haigutasid. Nino maksis, ning me jalutasime tagasi mööda ikka veel rahvarohket mereäärt. Tumedat vett vaadates ja selle lõhna tundes näis mulle hetkeks,

et meie vana naabruskond on hoopis kaugemal kui siis, kui olin Pisas või Firenzes. Isegi Napoli tundus korraga olevat väga kaugel Napolist. Ja Lila Lilast, tundsin enda kõrval mitte teda, vaid omaenda änge. Lähedal, väga lähedal olime ainult mina ja Nino. Sosistasin talle kõrva: lähme magama.

8.

Järgmisel hommikul tõusin varakult ja läksin vannituppa. Olin pikalt duši all, kuivatasin hoolikalt juukseid, kartsin, et hotelli liiga ägedalt puhuv föön teeb mulle sobimatu soengu. Natuke enne kella kümnet ajasin üles Nino, kes veel unesegasena kiitis mu kleiti. Ta püüdis mind enda kõrvale tõmmata, ma ajasin vastu. Ma küll püüdsin teeselda, et kõik on hästi, kuid ei suutnud talle siiski andestada. Ta oli muutnud meie uue armastusepäeva Lila päevaks ning nüüd oli eesootav kohtumine varjutanud kogu aja.

Tirisin ta endaga kaasa hommikusöögile, ta järgnes alandlikult. Ta ei naernud, ei aasinud mu kallal, lausus näpuotstega mu juukseid silitades: sa näed oivaline välja. Ilmselt aimas ta, et olen ärevil. Ja ma olingi, ma kartsin, et Lila ilmub kokkusaamisele oma parima väljanägemisega. Mina olin, nagu ma olin, tema oli loomupäraselt elegantne. Pealegi oli tal jälle raha, nii et tahtmise korral võis ta enda eest hoolitseda, nagu ta oli kunagi teinud Stefano rahaga. Ma ei tahtnud, et ta Ninot jälle pimestab.

Hakkasime minema umbes pool üksteist, puhus külm tuul. Kõndisime kiirustamata Piazza Amedeo poole; ma värisesin, ehkki mul oli seljas paks mantel ja Nino hoidis mul õlgade ümbert kinni. Ta rääkis pisut tehtud moel, kuidas Napoli oli kommunistist linnapea all edenenud, ning asus uuesti peale käima, et ma koliksin lastega tema juurde nii ruttu kui võimalik. Ta surus mind enda vastu terve tee ja ma lootsin, et ta hoiab mind, kuni me metroojaamani jõuame. Lootsin, et Lila on juba kohal ja näeb meid eemalt, peab meid ilusaks, ja on sunnitud mõtlema: see on üks täiuslik paar. Mõned meetrid enne kohtumispaika tõmbas Nino aga oma käe ära ning pani suitsu põlema. Haarasin tal instinktiivselt käest, pigistasin seda tugevasti, ja nii me väljakule ilmusimegi.

Ma ei näinud Lilat kohe ja hetkeks lootsin, et ta ei tulegi. Siis aga hõikas ta mind – hõikas talle omasel käskival moel, nagu ei tuleks talle üldse pähe, et ma teda ei kuule, et ma ringi ei keera, tema häälele ei kuuletetu. Ta seisis metroo sissepääsu vastas oleva kohviku lävel, käed surutud inetu kastanpruuni mantli taskusse; ta oli veel kõhnem kui tavaliselt, pisut kõökus, säravad mustad juuksed, kus võis näha hõbedasi niite, olid seotud hobusesabasse. Ta näis olevat tavaline Lila, täiskasvanud Lila, kellele vabrikutöö oli oma jälje jätnud: ta ei olnud enda kaunistamiseks teinud mitte midagi. Ta embas mind kõvasti, tugev pigistus, millele ma jõuetult vastasin, siis suudles mind põsele, kahe matsuva musi ja rahuloleva naeruga. Ninole ulatas ta hajameelselt käe.

Istusime kohvikus, rääkis peamiselt Lila ja nii, nagu oleksime kahekesi. Ta võttis kohe jutuks minu vaenulikkuse, mida ta ilmselt mu näos märkas, ja ütles südamlikul toonil, naerdes: olgu, ma eksisin, sa oled pahane, aga nüüd aitab, mis ajast sa nii pirtsakas oled, sa ju tead, et mulle meeldib sinu juures kõik, lepime ära.

Ma olin põiklev, naeratasin hädiselt, ei öelnud ei ega jah. Lila istus Nino vastas, aga ei vaadanud talle kordagi otsa ega lausunud talle poolt sõnagi. Ta oli siin minu pärast, kord võttis ta mul käest kinni, kuid ma tõmbasin selle vaikselt ära. Ta tahtis lepitust, tahtis endale minu elus uuesti kohta leida, olgugi et ta ei kiitnud heaks suunda, mille ma olin valinud. Taipasin seda viisist, kuidas ta esitas ühe küsimuse teise järel, vastustele tähelepanu pööramata. Ta soovis nii innukalt oma nina igale poole toppida, et vaevu riivas mõnd teemat, kui juba siirdus järgmise juurde.

„Kuidas Pietroga on?”

„Halvasti.”

„Ja tütrede?”

„Neil läheb hästi.”

„Lähed lahku?”

„Jah.”

„Ja teie kaks hakkate koos elama?”

„Jah.”

„Kus, mis linnas?”

„Ma ei tea.”

„Tule siia tagasi.”
„See pole nii lihtne.”
„Ma otsin sulle ise korteri.”
„Kui seda vaja on, annan sulle teada.”
„Kirjutad midagi?”
„Mul ilmus raamat.”
„Teine raamat?”
„Jah.”
„Keegi pole sellest midagi rääkinud.”
„Praegu on see ilmunud ainult Prantsusmaal.”
„Prantsuse keeles?”
„Muidugi.”
„Romaan?”
„Jutustus, aga seal on arutlusi sees.”
„Millest see räägib?”

Ajasin ebamäära st juttu, katkestasin teda. Eelistasin küsida Enzo, Gennaro, meie naabruskonna, tema töö kohta. Poja nimetamisel hakkas ta muhelema, teatas, et ma näen poissi varsti ise, praegu on ta veel koolis, aga tuleb koosENZOGA siia, ja lisaks on ka tore üllatus. Naabruskonna osas oli ta ükskõikne. Viidates Manuela Solara hirmsale surmale ja kaosele, mis see endaga kaasa tõi, ütles ta: see pole midagi, inimesi lüüakse samamoodi maha üle terve Itaalia. Seejärel mainis ta üllatuseks minu ema, kiitis tema energiat ja ettevõtlikkust, ehkki meie keerukad suhted olid talle hästi teada. Niisama üllatav oli tema hooliv suhtumine oma vanematesse; ta panevat raha kõrvale, et osta ära nende korter, kus nad alati on elanud, et neile meelerahu anda. Mul on hea meel – seletas ta, justkui peaks ta oma suuremeelsust kuidagi õigustama –, sest ma sündisin seal, olen sellesse kiindunud, ja kui Enzo ja mina kõvasti tööd teeme, saame selle välja osta. Ta töötab nüüd kaksteist tundi päevas, mitte ainult Michele Solarale, vaid ka teistele klientidele. Ma õpin – ütles ta – uut masinat, System 32, mis on palju parem kui see, mida ma teile Acerras näitasin: see on väike valge kast, millel on küljes pisike kuuetolline ekraan, klahvistik ja printer. Ta muudkui pajatas tulevastest täiustatud süsteemidest. Ta oli väga informeeritud, uutest asjadest tuhinas, nagu ikka, ehkki mõne päeva pärast

võis ta neist juba tüdinenud olla. Tema väitel on uus masin eriliselt ilus. On kahju, ütles ta, et kõik masinast väljapoole jääv pole muud kui pask.

Nüüd segas Nino vahele ja tegi täpselt vastupidi sellele, mida siiani olin teinud mina: ta hakkas Lilale kõigest üksikasjalikult rääkima. Rääkis tuliselt minu raamatust, teatas, et see tuleb iga hetk välja ka Itaalias, mainis prantsuse retsensioonide üksmeelset hinnangut, rõhutas, kui palju probleeme mul on abikaasa ja lastega, rääkis omaenda lahkuminekust, kordas, et ainus lahendus on elada Napolis, koguni julgustas Lilat meile elamist otsima, esitas tema ja Enzo töö kohta asjatundlikke küsimusi.

Ma kuulasin teda pisut murelikult. Nino väljendas end äraoleval moel, näitamaks mulle, et esiteks ei olnud ta Lilaga tõepoolest enne kokku saanud; teiseks, et Lilal ei olnud tema üle enam mingit võimu. Mitte hetkekski ei kasutanud ta meelitavat tooni, nagu ta oli teinud Colombe'iga ja mis talle naiste puhul tavapärase oli. Ta ei leiutanud imalaid väljendeid, ei vaadanud Lilale otse silma, ei puudutanud teda: tema hääl muutus soojemaks ainult siis, kui ta kiitis mind.

Sellele vaatamata meenus mulle Citara rand, kuidas tema ja Lila olid ette võtnud kõige erinevamaid teemasid, et ühele meelele jõuda ja mind kõrvale heita. Nüüd aga näis, et praegu on juhtumas vastupidine. Teineteise käest küsimusi küsides ja neile vastust andes ignoreerisid nad teineteist ja pöördusid minu poole, justkui oleksin ma nende ainus vestluskaaslane.

Nad rääkisid vähemalt pool tundi, ilma et oleksid üheski asjas üksmeelele jõudnud. Üle kõige imestasin selle üle, kuidas nad rõhutasid oma erinevaid arvamusi Napolist. Minu poliitilised teadmised olid üsna viletsad: hoolitsemine laste eest, vajalik uurimistöö raamatu ettevalmistamisel, kirjutamine ise, ja muidugi maavärin minu isiklikus elus ei olnud lasknud mul isegi ajalehti lugeda. Need kaks aga teadsid kõigest kõike. Nino loendas Napoli kommuniste ja sotsialiste, keda ta hästi tundis ja usaldas. Ta kiitis kohalikku valitsust, mis lõpuks ometi tundus olevat aus ja mida juhtis linnapea, kes oli tema arvates lugupeetud, meeldiv, eemal tavapärasest korrupsioonist. Ta ütles kokkuvõtvalt: nüüd on meil lõpuks hea põhjus jälle siin elada ja töötada, on avanenud suur võimalus, me peaksime sellest osa saama. Lila omakorda ironiseeris kõige üle. Napoli,

ütles ta, ajab iiveldama täpselt samamoodi nagu enne, ja kui sa ei anna monarhistidele, fašistidele ja kristlikele demokraatidele parajat õppetundi kõigi jäleduste eest, mida nad korda saatsid, kui see lihtsalt peast heita, nagu seda teevad praegu vasakpoolsed, võtavad linna varsti üle poodnikud – selle sõna peale naeris ta pisut kibestunult –, samuti kohalik bürookraatia, advokaadid, raamatupidajad, pangad ja mafioosod. Panin peagi tähele, et ka selle vestluse keskpunkti olid nad pannud minu. Mõlemad soovisid, et ma Napolisse tagasi tuleksin, ehkki samal ajal püüdsid nad mind varjamatult teise mõjuväljast eemale tõmmata, käies peale, et ma koliksin aega kaotamata linna, mida nad kumbki ette kujutasid: Nino linn oli rahujalal ja heades kätes; Lila linn ihkas kättemaksu kõikidele rüüstajatele, ei hoolinud ei kommunistidest ega sotsialistidest, hakkas nullist peale.

Ma vaatasin neid kogu aeg tähelepanelikult. Mind rabas, et mida keerulisemaks läksid teemad, seda enam tõi Lila lagedale oma varjatud itaalia keele. Ma muidugi teadsin, et ta seda oskab, aga antud juhul üllatas see mind tublisti, sest iga lause näitas selgelt, et ta on palju haritum, kui ta näida tahtis. Samas tavaliselt hiilgav ja iseteadev Nino valis hoolikalt sõnu, ajuti tundus ta olevat heitunud. Mõlemad tunnevad end ebakindlalt, mõtlesin ma. Minevikus olid nad end teineteise ees paljaks võtnud ja häbenesid nüüd seda. Mis õieti juhtumas oli? Kas nad petavad mind? Kas nad tõepoolest võitlevad minu pärast või üritavad oma vana kiindumust vaos hoida? Andsin vaikselt märku, et hakkam ära tüdinema. Lila pani seda tähele, tõsis püsti ja kadus, nagu oleks tal vaja kempsu minna. Ma ei lausunud sõnagi, pelgasin Nino suhtes agressiivsust üles näidata, ja temagi oli vait. Tagasi tulles hüüatas Lila rõõmsalt:

„On aeg, lähme Gennaro juurde.”

„Me ei saa,” ütlesin ma, „meil on tegemist.”

„Minu poeg on sinusse väga kiindunud, ta oleks pettunud.”

„Tervita teda, ütle, et ka mina armastan teda.”

„Pidime Piazza dei Martiril kokku saama, ainult kümme minutit, ütleme Alfonsole tere ja siis võite minna.”

Ma vaatasin talle otsa, Lila tõmbas silmad otsekohe vidukile, nagu tahaks neid varjata. Kas see oligi tema plaan? Kas ta kavatses vedada Nino

Solarade vanasse kingapoodi, kavatses viia ta paika, kus nad peaaegu terve aasta olid teineteist armastanud?

Vastasin kõvera naeratusega: ei, mul on kahju, aga me peame tõesti minema. Heitsin pilgu Ninole, kes viipas kohe ettekandjale, et arvet maksta. Lila ütles: see on juba tehtud, ja sellal kui Nino protestis, hakkas Lila uuesti mind keelitama:

„Gennaro ei tule ise, Enzo toob ta sinna. Ja tuleb veel keegi, kes tahab sind väga näha, ja oleks tõepoolest tobe, kui sa praegu ära lähed.”

Too isik oli Antonio Cappuccio, minu plikapõlve poiss, kelle Solarad olid pärast nende ema tapmist kiiruga Saksamaalt tagasi kutsunud.

9.

Lila rääkis, et Antonio oli Manuela matusteks kohale sõitnud, nii kõhn, et teda oli peaaegu võimatu ära tunda. Mõne päeva jooksul oli ta rentinud korteri Melina lähedal, kes elas koos Stefano ja Adaga, ning kutsus sinna ka oma sakslannast naise ja kolm last. Niisiis oli tõi, et ta oli abiellunud ja et tal olid lapsed. Mu peas koondusid kauged seigad minu elus. Antonio oli tähtis osa maailmast, kust ma pärit olin, Lila sõnad leevendasid hommiku raskust, ma tundsin end palju kergemini. Sosistasin Ninole: ainult mõneks minutiks, sobib? Ta kehitas õlgu ning me suundusime Piazza dei Martiri poole.

Terve tee mööda Via dei Millet ja Via Filangierit pööras Lila tähelepanu ainult minule, ja sellal kui Nino meie kannul kõndis, käed taskus, pea maas, kindlasti halvas tujus, rääkis Lila minuga tavapärasel enesekindlal moel. Ta ütles, et ma peaksin esimesel võimalusel tutvuma Antonio perekonnaga. Ta kirjeldas elavalt naist ja lapsi. Naine on imeilus, veel heledamate juustega kui sina, ja kolm last on samuti heledad, mitte ükski neist ei ole isa moodi, kes on tõmmu nagu saratseen; kui nad viiekesi mööda peatänavat kõnnivad, näevad kahvatu jumega naine ja väiksekese oma helevalgete peadega välja nagu sõjavangid, keda Antonio meie vanasse naabruskonda jalutama on toonud. Lila naeris, siis esitas mulle nimekirja kõikidest nendest, kes mind tervitada tahaksid: Carmen – kes on küll töö,

nii et tuleb paariks minutiks ja tormab siis koos Enzoga tagasi –, muidugi Alfonso, kes endiselt Solarade poodi juhatab, Marisa lastega. Pühenda neile vaid paar minutit, ütles Lila, ja nad on õnnelikud, nad on sinusse väga kiindunud.

Kui Lila rääkis, mõtlesin sellele, et kõik need inimesed, kellega ma kohe kokku saan, levitavad pärast meie linnajaos uudist, et minu abielu on läbi, ja et ka minu vanemad kuulevad sellest, et mu ema saab teada, et ma olen nüüd Sarratore poja armuke. Siiski tajusin, et see mind ei ärrita, pigem tundsin heameelt, et minu sõbrad näevad mind koos Ninoga, räägivad mu seljataga: Elena on inimene, kes teeb, mida ise tahab, ta jättis maha mehe ja lapsed, elab kokku kellegi teisega. Avastasin üllatusega, et tahangi Ninoga avalikult seotud olla, tahan end temaga koos näidata, tahan tühistada paari Elena-Pietro ning asendada see paariga Nino-Elena. Ma tundsin end äkitselt väga rahulikuna, peaaegu rõõmus võrgu üle, millesse Lila kavatses mind püüda.

Lila muudkui rääkis, ja ühel hetkel võttis ta mul vana harjumuse kohaselt käe alt kinni. See liigutus jättis mind ükskõikseks. Ta tahab kinnitada, et me oleme ikka endised, mõtlesin ma, kuid tegelikult on aeg tunnistada, et me oleme teineteist ammendanud, tema käsivars oli nagu puust jäse või kunagise erutava puute võlts jäänuk. Vastandina meenus mulle hetk aastaid varem, kui ma olin soovinud, et Lila jääks haigeks ja sureks. Tollal – mõtlesin ma – oli meie sõprus kõigele vaatamata elus, vankumatu, seega valus. Nüüd olid asjad teisiti. Kogu kirm, milleks ma olin võimeline – ka see, mis innustas seda jubedat soovi –, oli keskendunud mehele, keda olin kogu elu armastanud. Lila arvates oli tal alles tema endine vägi tirida mind sinna, kuhu ta tahtis. Aga mida ta lõpuks oli siis korraldanud: taaskohtumise kibedate armude ja nooreea kirgedega? See, mis veel mõne minuti eest oli mulle tundunud ebameeldivana, näis äkitselt süütu nagu muuseum. Mulle läks korda midagi muud, meeldigu see talle või mitte. Mulle läks korda mina ja Nino, Nino ja mina, ja kui meie väikeses vanas naabuskonnas tulebki sellest skandaal, tundus see nagu meeldiv tunnistus meist kui paarist. Lilat ma enam ei tajunud, tema käsivarres polnud verd, oli vaid riie riide vastas.

Jõudsime Piazza dei Martirile. Hoiatasin Ninot, et poes on ka tema õde oma lastega. Ta ühmas midagi ärritunult. Nägime silti – SOLARA –,

astusime sisse, ning olgugi et kõik pilgud olid Nino küljes, tervitati mind, nagu oleksin ma üksi. Ainult Marisa pöördus venna poole, ehkki kumbki ei näinud kohtumise üle rõõmustavat. Marisa asus Ninole kohe ette heitma, et too ei anna endast kunagi teada ega näita nägu, ta hüüatas: ema on haige, isa on talumatu, sina aga ei hooli keda kuraditki. Nino ei vastanud midagi, suudles hajameelselt õelapsi, ning kuna Marisa ei jätnud järele, pomises ta lõpuks: mul on oma probleemid, Mari, jäta mind rahule. Mind sikutati sõbralikult sinna ja tänna, kuid ma hoidsin Ninol silma peal, nüüd juba ilma armukadedust tundmata, kartsin lihtsalt, et ta võib ärritada. Ma ei teadnud, kas ta mäletab Antoniot, tunneb ta ära, ainult mina teadsin keretäiest, mille mu endine peigmees Ninole oli andnud. Nägin, et nad vahetasid üsna vaoshoitud tervituse – peanoogutus, kerge naeratus –, samasuguse nagu hetk hiljem tema ja Enzo, tema ja Alfonso, tema ja Carmen puhul. Ninole olid nad kõik võõrad, see oli minu ja Lila maailm, millega temal ei olnud õieti mingit pistmist. Pärastpoole kõndis ta suitsetades poes ringi, ja mitte keegi, tema õde kaasa arvatud, ei lausunud talle enam sõnagi. Nino oli siin, oli kohal, tema pärast olin maha jätnud oma abikaasa. Ka Lila – eelkõige Lila – pidi selle tõsiasja lõpuks teadmiseks võtma. Nüüd, kui kõik olid teda piisavalt vahtinud, ei tahtnud ma muud kui ta siit võimalikult kiirest välja tirida ja minema viia.

10.

Pooltunni jooksul, kui ma selles kohas viibisin, pörkasid korratult kokku minevik ja olevik: Lila kavandatud kingad, foto temast pruutkleidis, avamispidu ja nurisünnitus, Lila ise, kes oli omal eesmärgil teinud poest salongi ja armupesa; ja tänapäevased juhtumused, kui oleme üle kolmekümne, meie väga erinevad lood, avalikud ja salajased kuulujutud.

Teesklesin lahedat olemist, kasutasin kerget tooni. Vahetasin suudlusi, kallistusi ja mõne sõna Gennaroga, kellest oli saanud kaheteistkümnenda-aastane ülekaaluline noorsand, ülahuult kaunistamas tume udemetriip ja näojooned nii sarnased noore Stefano omadega, et tema eostamisel näis Lila olevat iseenda täielikult alla surunud. Tundsin, et pean olema niisama

sõbralik Marisa laste ja Marisa endaga, kes oli minu tähelepanust meelitatud ning asus pillama vihjeid nagu keegi, kes teab, missuguse pöörde minu elu nüüd võtma hakkab. Ta ütles: nüüd kus sa sagedamini Napolis käid, anna ennast ikka näole; teil kahel on muidugi palju tegemist, te olete meil ju õpetlased ja meie ei ole, aga natuke aega võiksite ikka leida.

Marisa seisis abikaasa kõrval ja püüdis taltsutada lapsi, kes kibelesid õue jooksmas. Asjatult otsisin tema näost jälgi veresidemetest Ninoga, kuid tal ei olnud midagi ühist ei venna ega isegi oma emaga. Nüüd kus ta oli pisut tüsedamaks läinud, sarnanes ta eelkõige Donatoga, kellelt oli pärinud ka võltsi jutuvada, mille abil üritas mulle näidata, kui tore perekond ja kui ilus elu tal on. Tema sõnade kinnituseks noogutas Alfonso pead, ja oma säravvalgeid hambaid paljastades naeratas mulle vaikides. Tema välimus ajas mind aga segadusse. Ta oli elegantselt riides, hobusesabasse seatud süsimustad pikad juuksed rõhutasid tema peeni näojooni, samas oli tema liigutustes ja näos midagi, millest ma aru ei saanud, midagi ootamatut, mis mind rahutuks tegi. Nino ja minu kõrval oli ta seltskonnas ainus, kes oli saanud korraliku hariduse, mis – minu arvates – ei olnud aastatega kuhutunud, vaid pigem süüvinud tema nõtkesse kehasse, tema näo peentesse joontesse. Kui ilus, kui viisakas ta oli. Marisa oli teda tahtnud iga hinna eest, ehkki mees oli püüdnud pageda, ja nüüd olid nad mõlemad siin, naine omandas vananedes maskuliinseid jooni, mees läks mehelikkusele vastu pannes üha naiselikumaks, ja nende kaks poega, kes olid kuulu järgi Michele Solara lapsed. Jah, pomises Alfonso naise kutsega kaasa minnes, oleksime väga õnnelikud, kui te meie juurde õhtusöögile tulete. Ja Marisa: ja millal sa uue raamatu kirjutad, Lenù, me juba ootame; sa pead ajaga kaasas käima, su raamat oli parasjagu rõve, aga mitte piisavalt, oled näinud, missuguseid pornograafilisi asju tänapäeval kirjutatakse?

Ehkki mitte keegi kohalolijaist Nino vastu mingit sõbralikkust üles ei näidanud, ei kritiseeritud mind kordagi minu tundemuutuse pärast, ei ühegi kõõrdpilgu ega kõvera naeratusega. Otse vastupidi – kui ma emmates ja lobisedes ringi kõndisin, püüdsid nad mulle väljendada oma kiindumust ja austust. Enzo embas mind, pannes pigistusse kogu oma tõsise jõu, ja olgugi, et ta vaid naeratas ega lausunud ühtegi sõna, andis ta minu meelest teada: ükskõik, mida sa otsustad teha, armastan ma sind

ikka. Seevastu Carmen tiris mind otsekohe nurka – ta oli üsna närvis, vahtis muudkui kella – ja rääkis kiirustades oma vennast, nagu räägitakse kõiketeadva ja -oskava autoriteediga, kelle aupaistet ei kahanda ükski eksisamm. Ta ei maininud kordagi lapsi, meest, omaenda või minu isiklikku elu. Taipasin, et ta on võtnud enda kanda Pasquale kui terroristi maine kogu raskuse, kuid ainult selleks, et seda ümber lükata. Meie jutuajamise väheste minutite jooksul ei piirdunud ta väitega, et tema venda räägitakse alusetult taga: ta tahtis taastada tema vaprust ja headust. Carmenil silmad põlesid otsustavusest olla igal juhul ja alati venna poolel. Ta ütles, et tal on vaja teada, kuidas mind kätte saada, küsis telefoninumbrit ja aadressi. Sa oled tähtis inimene, Lenù – sosistas ta –, sa tunned inimesi, kes võivad Pasqualet aidata, kui teda just maha ei lööda. Seejärel andis ta märku Antoniole, kes seisis pisut eemal Enzo kõrval. Tule siia – kutsus ta vaikelt –, ütle sina ka talle. Ja Antonio astus ligi, pea maas, rääkis ujedate lausetega, mille mõte oli: ma tean, et Pasquale usaldab sind, ta käis sul külas, enne kui oma valiku tegi; nii et kui sa teda jälle näed, hoiata teda: ta peab kaduma, Itaaliasse ärgu oma nägu enam näidaku; sest nagu ma Carmenile ütlesin, probleem ei ole karabinjeerid, vaid Solarad. Nad on veendunud, et tema tappis sinjooa Manuela, ja kui nad ta üles leiavad – praegu, homme, aastate pärast –, ei saa mina teda aidata. Kui Antonio tõsisel moel oma juttu esitas, segas Carmen alailma vahele, et minult küsida: saad aru, Lenù?, ja jälgis mind äreval pilgul. Lõpuks embas ta mind, suudles, sosistas: sina ja Lina olete minu õed, seejärel läks koos Enzoga minema, neil oli tegemist.

Jäin Antoniaga kahekesi. Minu ees näis ühes ja samas kehas olevat kaks inimest, kes olid ometi väga erinevad. Üks oli poiss, kes ammu aega tagasi oli mind tiikide juures kõvasti enda vastu surunud, kes oli mind jumaldanud, ja kelle tugev lõhn oli mulle mällu sööbinud nagu mitte kunagi päriselt rahuldatud kirg. Ja teine oli praegune mees, ei grammigi rasva kehal, puha suured kondid ja pingul nahk, mis ulatus karmist ilmetust näost kuni kobakates kingades jalgadeni. Ütlesin kohmetult, et ma ei tunne kedagi, kes võiks Pasqualet aidata, ja et Carmen hindab mind üle. Samas jõudis mulle kohe päralt, et kui Pasquale õel on minu mõjukusest liialdatud ettekujutus, siis Antonio ettekujutus on veelgi rohkem liialdatud.

Ta pomises, et ma olen tagasihoidlik nagu alati, et ta luges minu raamatut, koguni saksa keeles, et mind tuntakse kogu maailmas. Ehkki ta oli kaua aega välismaal elanud ja kindlasti näinud ja Solarade heaks ka hirmsaid asju teinud, oli ta ikka inimene meie linnajaost ning uskus jätkuvalt – või teeskles minu meeleheaks, kes teab –, et mul on võim, lugupeetud inimeste võim, sest mul oli ülikoolidiplom, ma rääkisin itaalia keelt, kirjutasin raamatuid. Ma ütlesin naerdes: sa oled ainus inimene Saksamaal, kes minu raamatu ostis. Küsisin hoopis tema naise, laste kohta. Ta vastas ühesilbiliselt, kuid tõmbas mu samas õue, väljakule. Seal lausus ta lahkelt:

„Nüüd pead tunnistama, et mul oli õigus.”

„Mis asjas?”

„Tahtsid teda, mulle aga valetasid.”

„Ma olin siis nii noor.”

„Ei, sa olid täiskasvanu. Ja intelligentsem kui mina. Sa ei tea, missugust halba sa mulle tegid, kui lasid mul uskuda, et ma olen hull.”

„Jäta järele.”

Antonio jäi vait, ma taganesin poe poole. Ta järgnes mulle, pidas mu ukسلävel kinni. Mõne sekundi vältel põrnitses ta Ninot, kes oli nurgas istet võtnud, siis ütles:

„Kui ta sulle ka halba teeb, anna mulle teada.”

Ma naersin:

„Muidugi.”

„Ära naera, ma rääkisin Linaga. Ta tunneb Ninot hästi, sa ei tohtiks teda usaldada. Meie peame sinust lugu, tema ei pea.”

Lila. Nii ta siis kasutas Antoniot, tegi temast võimalike õnnetuste käskjala. Kus ta üldse on kadunud? Märkasid teda nurgas Marisa lastega mängimas, ehkki tegelikult jälgis ta meid, silmad vidukil. Ja oma tavalisel kombel valitses ta meie kõigi üle: Carmen, Alfonso, Marisa, Enzo, Antonio, tema enda poeg ja teiste lapsed, võib-olla isegi kaupluse praegused omanikud. Ütlesin taas endale, et Lilal ei ole minu üle enam mingit autoriteeti, et see pikk periood on läbi. Jätsin hüvasti, ta embas mind jälle tugevasti, nagu tahaks mind enda sisse tõmmata. Kõigile üksshaaval head aega öeldes panin taas tähele Alfonsot, ja seekord taipasin, mis mind enne oli häirinud. Tema näost oli kadunud see vähene, mis oli talle omane kui don Achille ja

Maria pojale, kui Stefano ja Pinuccia vennale. Pikad juuksed hobusesabas, sarnanes ta nüüd salapärasel kombel Lilaga.

11.

Läksin jälle Firenze, rääkisin Pietroga lahutusest. Me tülitsetime ägedalt, Adele püüdis säästa lapsi, võib-olla ka iseenast, viis nad oma tuppa. Mingil hetkel andsime endale aru, et me mitte ei liialda, vaid et meie tütarde kohalolek ei lase meil liialdada, nii nagu me oleksime ihanud. Seega läksime välja, jagelesime tänaval edasi. Kui Pietro kes teab kuhu minema kõndis – ma olin maruvihane, ma ei tahtnud teda enam näha ega kuulda –, läksin koju tagasi. Lapsed magasid, Adele istus köögis ja luges. Ma ütlesin:

„Näed, kuidas ta mind kohtleb?”

„Ja sina?”

„Mina?”

„Jah, sina: kas sa annad endale aru, mismoodi sa teda kohtled, kuidas sa teda oled kohelnud?”

Ma keerasin kannal ringi ja läksin ust paugutades oma tuppa. Põlgus, mida Adele oli nendesse sõnadesse pannud, üllatas ja haavas mind. See oli esimene kord, kui ta nii otseselt minu vastu oli pööranud.

Sõitsin järgmisel päeval Prantsusmaale, koormatuna süütundest laste nutu pärast ja tarides kaasa hulga raamatuid, mida pidin reisi ajal lugema. Kuid mida enam ma lugemisele keskendusin, seda enam segunesid leheküljed Nino, Pietro, minu tütarde, Pasquale õe peetud kaitsekõne, Antonio sõnade, Alfonso muutumisega. Jõudsin pärast kurnavat rongisõitu Pariisi veelgi suuremas segaduses kui enne. Tundes jaamaplatvormil ära noorema kirjastusedaami, läks mul tuju siiski rõõmsaks, tajusin taas naudingut end avardada, nii nagu olin seda saanud maitsta koos Ninoga Montpellier's. Sedapuhku ei olnud tegemist võõrastemajade ega hiiglaslike loengusaalidega, kõik oli oluliselt tagasihoidlikum. Kaks naist tutvustasid mulle suuri ja väikesi linnu, sõitsime iga päev ringi, igal õhtul toimus arutlus mõnes raamatupoes või koguni erakorteris. Sööki ja und pakkus koduköök, välivoodi, mõnikord diivan.

Ma väsisin väga ära, pöörasin üha vähem tähelepanu oma välimusele, võtsin kaalust alla. Sellegipoolest meeldisin ma kirjastajatele ja kuulajas-konnale, keda kohtasin õhtu õhtu järel. Sinna-tänna ringi liikudes ja erinevate inimestega vesteldes, pealegi veel võõras keeles, mida ma siiski õppisin kiiresti valitsema, avastasin uuesti kalduvuse, mida olin üles näidanud juba aastaid varem oma esimese raamatu puhul: mul oli loomulik anne muuta väikesed isiklikud sündmused avalikuks mõtiskluseks. Omaenda kogemuste põhjal improviseerisin igal õhtul edukalt. Rääkisin maailmast, kust ma pärit olen, viletsusest ja allakäigust, nii meeste kui ka naiste rae-utsemistest, Carmenist, tema sidemest vennaga, tema õigustavast suhtumisest vägivalletegudesse, mida ta ise iialgi ei oleks sooritanud. Rääkisin, kuidas olin juba lapsena näinud oma ema ja teiste naiste puhul kõige alandavamaid külgi igapäevaelus, emaksolemises, meeste allumises. Rääkisin sellest, kuidas armastus mehe vastu võib su tõugata kõikvõimalikesse alatutesse tegudesse teiste naiste ja laste vastu. Ma rääkisin oma keerukatest suhetest feministlike gruppidega Firenzes ja Milanos, ning kogemus, mida ma olin alahinnanud, sai korraga tähtsaks, ma avastasin avalikul esinemisel, mida ma olin selle valuliku pingutuse käigus õppinud. Ma rääkisin, kuidas olin alati püüdnud olla mõistuselt mehelik, et ennast kehtestada – iga õhtu alustuseks ütlesin, et ma tundsin alati, nagu oleksid mehed mu välja mõelnud, nagu alistaks mind nende kujutlusvõime –, ja ma jutustasin, kuidas olin hiljuti kohtunud ühe lapsepõlveaegse meessoost sõbraga, kes püüdis ennast näidata halvas valguses ning nägi nüüd välja nagu naine.

Tihti kasutasin ära seda pooltundi Solarade kaupluses, ehkki ma taipasin seda alles hiljem, võib-olla seetõttu, et Lila ei tulnud mul kordagi pähe. Ma ei tea õieti, miks ma kunagi ei maininud meie sõprust. Ilmselt tundus mulle, et ehkki ta oli kiskunud mind omaenda ja meie lapsepõlvesõprade ihade tormisele merele, ei suutnud ta siiski täielikult aru saada sellest, mida ta mu silme ette oli mananud. Kas ta pani näiteks tähele seda, mida ma hetkega olin näinud Alfonsos? Kas ta mõtles selle peale? Kindlasti mitte. Ta oli takerdunud meie linnaosa kõntsas, oli sellega leppinud. Neil Prantsusmaal veedetud päevadel tundsin mina aga end keset kaost, kuid ometi olid mul vahendid, et selle seadusi ära tunda. Minu

raamatukese väikesel edul põhinev veendumus aitas mul tuleviku pärast natuke vähem muretseda, justkui oleks kõigel, mida ma suudan kirjutatud ja räägitud sõnadega rajada, määratud saada tõeks ka tegelikkuses. Näed, ütlesin endale, variseb abielupaar, variseb perekond, variseb iga kultuuri-line puur, varisevad kõikvõimalikud sotsiaaldemokraatlikud kokkulepped, ning samal ajal püüab iga asi vägivaldselt leida uut kuju, mis siiani oleks olnud mõeldamatu: mina ja Nino, minu ja tema laste summa, töölisklassi hegemoonia, sotsialism ja kommunism, ennekõike ettenägematu teema, naine, mina. Õhtu õhtu järel tundsin ära iseennast idees, mis õhutas üleüldist lagunemist ning samas uut kooslust.

Alati pisut hingeldavana helistasin Adelele, rääkisin lastega, kes vastasid mulle napisõnaliselt või korrutasid järjekindlalt: millal sa tagasi tuled? Jõulueelsel ajal üritasin oma kirjastajatest lahti saada, kuid selle aja peale olid nad minu saatuse endale südameasjaks võtnud ega tahtnud mind minema lasta. Nad lugesid mu esimest raamatut, tahtsid selle uuesti välja anda, ning sel eesmärgil vedasid nad mu Prantsuse kirjastusse, kes oli aastate eest minu raamatu ilma erilise eduta välja andnud. Lasin end arglikult tõmmata aruteludesse ja läbirääkimistesse, mida edendasid kaks naist, kes olid erinevalt minust väga võitluslikud, nad oskasid suurepäraselt meelitada ja ähvardada. Osalt tänu Milano kirjastuse sekkumisele jõuti lõpuks kokkuleppele: minu tekst näeb päevavalgust järgmisel aastal minu kirjastajate andmetega.

Teatasin sellest Ninole telefonis, ta näis rõõmustavat. Siis aga ilmnes lause-lausel tema rahulolematus.

„Sul ei ole mind võib-olla enam tarvis,” ütles ta.

„Nalja teed? Ma ei jõua ära oodata, millal ma sind emmata saan.”

„Sa oled oma asjadest nii hõivatud, et minu jaoks pole enam nurgakestki jäänud.”

„Eksid. Tänu sinule ma selle raamatu kirjutasin, ja tänu sinule on mul pea nüüd selge.”

„Saame siis kokku Napolis või Roomas, kohe praegu, enne jõule.”

Kokkusaamine osutus aga võimatuks, kirjastuseasjad olid aega võtnud ja ma pidin koju laste juurde sõitma. Ometi ei suutnud ma vastu panna ja me otsustasime kohtuda Roomas, kas või mõneks tunniks. Sõitsin

magamisvagonis, jõudsin 23. detsembri hommikul väsinuna pealinna. Veetsin mitu mõttetut tundi raudteejaamas, Ninot polnud kuskil, olin mures, meelegeitel. Hakkasin just Firenze rongi peale minema, kui ta äkki välja ilmus, külmale vaatamata üleni higine. Tal oli olnud tuhandeid takistusi, tuli lõpuks autoga, sest rongiga ei oleks ta õigeaks ajaks päralt jõudnud. Võtsime kiiruga einet, läksime ühte hotelli raudteejaama lähedal Via Nazionale, läksime oma tuppa. Ma tahtsin pärastlõunal ära sõita, kuid mul ei olnud jõudu temast lahkuda, lükkasin sõidu järgmisele päevale. Ärkasime õnnelikena, et olime öö koos veetnud: ah, kui hea oli jalg välja sirutada ning pärast unenägudeta und avastada, et Nino on samas voodis, minu kõrval. Oli jõuluõhtu, läksime teineteisele kingitusi ostma. Minu rongi väljumine lükati tund-tunnilt edasi, nii nagu ka tema oma. Alles hilisel pärastlõunal tarisin oma kohvri Nino auto juurde, ma ei suutnud temast lahkuda. Viimaks pani ta mootori käima, võttis paigalt, auto kadus liiklusse. Kõmpisin suure vaevaga Piazza della Repubblica jaama, kuid ma olin hiljaks jäänud, rong oli mõne minuti eest välja sõitnud. Olin ahastuses, nüüd jõuan Firenzesse alles öösel. Nii oli see aga läinud, polnud muud teha kui koju helistada. Vastas Pietro.

„Kus sa oled?”

„Roomas, rong istub jaamas ja pole teada, millal see liikuma hakkab.”

„Oh neid ronge. Ma ütlen siis lastele, et sa jõulusöögile ei tule?”

„Jah, vaevalt ma õigeaks ajaks tagasi saan.”

Ta puhkes naerma, pani toru ära.

Ma sõitsin täiesti tühjas jääkülmas rongis, isegi piletikontrolli ei tulnud. Ma tundsin, nagu oleksin kõik kaotanud ja suundun nüüd eimillegi poole, süütunnet suurendava troostituse vang. Jõudsin Firenzesse öösel, ei leidnud taksot. Tassisin külmas oma kotte mööda tühje tänavaid, isegi jõulukellade helin oli öösse sumbunud. Tegin võtmega ukse lahti. Korter oli pime, valitses ängistav vaikus. Käisin toad läbi, lastest ega Adelest ei olnud jälgegi. Väsinud, hirmunud, samas meelegeitele viidud, otsisin kirjakest, mis ütleks mulle, kuhu nad on läinud. Ei midagi.

Korter oli täiuslikus korras.